

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ

УДК 811.161.2'342:811.411.21

Ніна Василенко

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОНЕМНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АРАБСЬКОЇ МОВ

Пропонована стаття висвітлює питання з порівняльного аналізу фонемних систем української та арабської мов, який дає можливість шляхом опису фонем розглянути їхні диференційні ознаки, виявити дію міжмовної інтерференції, установити генетичні й типологічні розбіжності української та арабської мов. Це сприяє реалізації принципу врахування рідної мови як одного з основних принципів навчання іноземців української мови.

Ключові слова: фонетична інтерференція, фонетичні порушення, голосні фонем, приголосні фонем.

Вступ. Мовна політика в Україні визначається тим, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя. Українська мова стає об'єктом вивчення не лише українців, а також представників інших народів. Розвиваються міжнародні зв'язки нашої держави з іншими країнами в галузі освіти. Тисячі іноземних студентів приїждять до України з метою здобути освіту з певного фаху. Українська мова стає для них необхідним засобом навчання у всіх навчальних закладах.

Однак у процесі оволодіння українською мовою іноземні студенти не завжди можуть подолати труднощі вимови українських звуків.

Проблема формування в іноземних студентів орфоепічних умінь з української мови, передусім, пов'язана з вивченням звукової структури української мови та з формуванням правильних аудіативних і вимовних умінь і навичок, які є основними для оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності.

Під час вивчення української мови студентами інших національностей спрацьовує механізм міжмовної фонетичної інтерференції, яка впливає на якість фонетичного оформлення вимови нерідною (українською) мовою. Оскільки оволодіння фонетичною системою української мови і, як результат, правильна вимова залежать від міри міжмовної фонетичної інтерференції, виникає необхідність національної орієнтації навчання української вимови як засобу його індивідуалізації та підвищення ефективності, адже в кожному конкретному випадку взаємодія рідної та української мов має специфічний індивідуальний характер.

Контингент арабських студентів досить широко представлений у вищих навчальних закладах України. Спостереження за навчальним процесом, аналіз фонетичного аспекту українського мовлення арабськими студентами засвідчують значну недосконалість його звукового оформлення. Як показує досвід навчання, араби порівняно швидко оволодівають основними видами мовленнєвої діяльності, найперше усним мовленням, однак воно, як правило,

© Василенко Н., 2019

DOI: 10.24025/chdtu2019.1.2019.169499

містить значну кількість орфоепічних помилок. Наявні серйозні фонетичні порушення в усному українському мовленні арабськомовних студентів стосуються сприйняття та відтворення звуків української мови. Труднощі оволодіння звуковим аспектом українського мовлення зумовлені значними розбіжностями в фонологічних системах української та арабської мов. Тому виникає необхідність створення національно орієнтованої методики навчання вимови.

Це і визначило вибір теми нашого дослідження: компаративний аналіз фонемної системи української та арабської мов з метою прогнозування можливих порушень української орфоєпії арабськими студентами.

Теоретичне підґрунтя. Урахування рідної мови як один із основних принципів навчання іноземців української мови найбільш повно реалізується на практиці під час створення національно-орієнтованих методик навчання, необхідним етапом створення яких є лінгвістичне порівняння рідної мови студентів та мови, яка вивчається (української мови).

Такі порівняння відмінні від власне лінгвістичних наукових порівнянь, що не мають на меті практичного значення. Факти порівняльних досліджень, проведених викладачем, чи узагальнення та аналіз уже наявних порівнянь є, за словами В. Костомарова та О. Митрофанової, роботою «за кадром підручника» (Костомаров, 1978, с. 69). Однак результати порівняльного аналізу мають бути невидимо присутні на уроці в методичній роботі викладача – у визначенні на базі порівняння послідовності подачі матеріалу, системи методичних прийомів презентації, видів та обсягу тренувальних вправ, найбільш ефективних для носіїв певної національної мови.

Питанню порівняльного вивчення семітських мов, до яких належить і арабська, присвячені праці Б. Гранде, зокрема його дослідження «Введение в сравнительное изучение семитских языков». Тут автор аналізує морфологічну та синтаксичну структуру всіх мов, які належать до семітської групи (народи, які походять від Сіма, сина Ноя), характеризує голосні та приголосні звуки цих мов, особливості вживання та вимови окремих фонем залежно від регіонів, які обслуговує мова.

На сьогодні розроблено немало праць, які аналізують фонемну систему арабської та російської мов, а особливості навчання арабських студентів фонетики української мови залишають поза увагою методистів. Про вплив рідної мови на вимову арабськомовних студентів йдеться у працях Г. Совсун «Арабский акцент в русском языке на уровне звукоупотребления», «Основные черты арабского акцента на уровне фонетического строя русского слова», у яких автор детально аналізує вплив ларингальних (гортанних) та велярних арабських приголосних на вимову арабськими студентами приголосних російської мови.

Вивченню інтерференції арабської та російської мов присвячене дослідження Р. Аль-Кудмані «Сопоставление консонантных систем русского и арабского языков в целях прогнозирования явлений интерференции в русской речи арабов». У цій праці подано порівняльну характеристику приголосних звуків арабської та російської мов із детальним описом вимови кожної арабської консонанти. Автор досліджує, як звуки арабської мови впливають на вимову російських приголосних арабськомовними носіями.

Перша спроба дослідження розбіжностей між арабською літературною та розмовною мовами належить доктору Каїрського університету Х. Тамаму. У праці «Пошуки в арабській мові» він зробив спробу порівняльного опису фонетики літературної та розмовної арабської мов. Така потреба виникла в зв'язку з тим, що європейські мови все більше проникали в арабськомовні країни, витісняючи арабську мову. Молоде покоління сприймає арабську мову

як мову Корану або як розмовну мову старшого покоління. Справжня літературна арабська мова надзвичайно складна і відрізняється від розмовної арабської мови. Доктор Х. Тамам проаналізував відмінність між літературною вимовою та вимовою окремих арабських звуків у різних регіонах, охарактеризував звуки арабської мови (довжина, висота, сила), указав на вплив діалектної вимови на літературну. У дослідженні використано порівняльні таблиці та фотографії, які відображають положення мовленнєвих органів у процесі вимови окремих звуків.

На основі порівняння фонетики російської та арабської мов пишуть підручники арабської мови для російськомовних носіїв. Один із перших таких підручників створив Б. Халідов – «Учебник арабского языка». Підручник складається з кількох розділів: фонетичний мінімум (вимова звуків), письмо, розмовна практика (російсько-арабський розмовник). Усі завдання та коментарі надані російською мовою.

Найбільш досконалою спробою створення підручника арабської мови належить авторам «Учебника арабского языка» О. Ковальову, Г. Шарбатову. У ньому арабська фонетика вивчається в порівнянні з російською фонетикою. Вимова арабських звуків ґрунтується на вимові російських фонем, які є в аналогічній фонетичній позиції (між певними голосними чи приголосними). Вимову арабських довгих голосних фонем подано в співвідношенні з короткими голосними фонемами (2:1). Вказано на залежність голосних фонем від їхнього сполучення з приголосними. У підручнику малюнки ілюструють положення мовленнєвих органів у процесі вимови того чи іншого звука та таблицями класифікації голосних і приголосних звуків арабської мови. Усі коментарі подано російською мовою. Підручник має чітку структуру: урок, який складається з теоретичного матеріалу (правила фонетики, словотворення, письма, граматики), практичних завдань, словника та контрольних завдань.

Порівняльний метод, який використовують з метою навчання, виявляє у системах мов відмінності та контрасти, які, на думку О. Реформатського, є «реальною метою порівняльного дослідження» (Реформатський, 1962, с. 24). Крім відмінностей і контрастів, у практиці навчання виявляють також подібності в структурі фонологічних систем та в специфіці їхньої фонетичної реалізації. Це вважається особливо важливим у методиці навчання, оскільки, якщо відмінності пов'язані з явищами, яких немає в мові контактування, визначають можливі порушення диференційних ознак, то подібності, як правило, не є абсолютними і свідчать про часткові відмінності, які стосуються тільки фонетичних ознак фонем. Лише знання подібностей і відмінностей дає можливість створення правильної методики навчання.

Для найбільш повної картини типологічних відмінностей систем рідної мови та мови, яку вивчають, порівняння з метою навчання повинне проводитись, як визначає Н. Любімова, «на фонетичному, фонологічному та фонотактичному рівнях» (Любімова, 1985, с. 32). Про це зауважують і дослідники мовних контактів У. Вайнрайх та Е. Хауген, висловлюючи думку про те, що «для визначення поля інтерферуючої дії не можна обмежуватися лише інвентаризацією фонем, а варто розглядати також їхні диференційні ознаки та дистрибуції» (Вайнрайх, 1979, с. 29). Отримані дані забезпечать викладача лінгвістичними матеріалами для створення методики навчання української вимови, оптимальної для роботи в аудиторії конкретної національності.

Результати дослідження. Проаналізувавши усі вищезгадані доробки, можна зробити висновок, що компаративний аналіз фонемної системи арабської мови та мови, яку вивчають, посідає вагоме місце в методиці

навчання. Однак зовсім не проводять дослідження з аналізу фонетики української мови як предмета вивчення арабськомовними студентами. З метою створення ефективної методики навчання української вимови арабських студентів ми провели дослідження арабсько-української фонетичної інтерференції, яка виникає в умовах контактування арабської та української мов. Засвоєння арабами фонетичних явищ української мови значною мірою ускладнене дією арабсько-української інтерференції та генетичними й типологічними розбіжностями української та арабської мов. Як відомо, українська мова належить до індоєвропейської сім'ї, а арабська мова – до семіто-хамітської сім'ї (семітська гілка).

Українська мова налічує 33 літери, а арабська мова – 28 літер.

Таблиця 1 – Арабський алфавіт

№ п/п	Літера	Назва літери	Українська транскрипція	Латинська транскрипція
1.	ا	аліф	'	-
2.	ب	бе (ба'ун)	б	b
3.	ت	те (та'ун)	т	t
4.	ث	се (са'ун)	с	th
5.	ج	гім (джімур)	дж	g
6.	ح	ха (ха'ун)	х	h
7.	خ	ха (ха'ун)	х	kh
8.	د	дель (далун)	д	d
9.	ذ	зель (залун)	з	th
10.	ر	ра (ра'ун)	р	r
11.	ز	зей(за'ун)	з	z
12.	س	сін (сінун)	с	s
13.	ش	шін (шінун)	ш	sh
14.	ص	сад (садун)	с (сд)	s
15.	ض	дад (дадун)	д (дд)	d
16.	ط	та (та'ун)	т(тд)	t
17.	ظ	за (за'ун)	з(зд)	z
18.	ع	аін ('айнун)	'	-
19.	غ	рейн (гайнун)	г (гр)	gh
20.	ف	фе (фа'ун)	ф	f
21.	ق	каф (кафун)	к(кр)	q
22.	ك	кеф (кафун)	к	k
23.	ل	лем (ламун)	л	l
24.	م	мім (міму)	м	m
25.	ن	нун (нунун)	н	n
26.	ه	хе (ха'ун)	х	h
27.	و	уау (ўаўун)	ў	w
28.	ي	йе (йа'ун)	й	y

Оскільки фонетичні відмінності виявляються найбільш яскраво на рівні сегментної організації української вимови в арабів, звернемося до порівняльного опису фонемних систем української та арабської мов.

Голосні. Вокалізм арабської мови представлений шістьма голосними звуками: трьома довгими й трьома короткими монофтонгами – [a], [a:], [i], [i:],

[y], [y:]. Їхня кількість збігається з кількістю голосних української мови, а якість – ні. Основна відмінність арабських голосних порівняно з українськими полягає в тому, що вони відрізняються за ознакою довготи звучання (приблизно вдвічі). Від короткого чи довгого звучання голосних арабської мови залежить лексичне значення слів. На відміну від української мови, голосні в арабській мові не впливають на вимову приголосних. Навпаки, тут голосні самі підлягають впливу приголосних. Тому залежно від характеристики приголосних голосні арабські фонемні реалізуються інваріантами, або залежно від їхньої позиції – як варіанти голосних.

В обох мовах використовують одні й ті ж диференційні ознаки голосних: ступінь піднесення, ряд, огубленість. Однак в українській мові є таке поєднання диференційних ознак, якого немає в арабській мові:

[o] – середній ступінь піднесення, задній ряд, огублений (в арабській мові звука із такими характеристиками немає);

[a] – низький ступінь піднесення, задній ряд, неогублений (в арабській мові подібний звук належить до середнього ряду).

Дві фонемні займають аналогічне місце в фонемних системах обох мов і виявляють повну чи часткову фонетичну подібність:

[i] – високий ступінь піднесення, передній ряд, неогублений;

[y] – високий ступінь піднесення, задній ряд, огублений.

Відмінність у складі та поєднанні фонем відображається і на характері фонемних опозицій голосних арабської мови та їхніх варіантів. Так, арабський голосний [a], [a:] має, крім основних характеристик:

[a] – низький ступінь піднесення, середній ряд, неогублений – ще й варіанти:

1) у поєднанні із «середніми приголосними» та [к], [л], [й], [р], [ш], [дж] звучить як фонема середнього ступеня піднесення, переднього ряду, неогублена і має подібність до української фонемі [e] – передній ряд, середній ступінь піднесення, неогублена;

2) у поєднанні з [ў] вимовляється як фонема заднього ряду, низького ступеня піднесення, огублена і не має відповідника в українській мові;

3) у сполученні з [т], [д] налаштований на [o], тобто звучить як фонема заднього ряду, низького ступеня піднесення, огублена.

Хоча основні характеристики арабської голосної [i] – передній ряд, високий ступінь піднесення, неогублена – відповідають характеристикам української голосної [i], однак у поєднанні з арабською фонемою [ў] вона реалізується варіантом, який збігається з українською голосною [и] – передній ряд, високий ступінь піднесення, неогублена. А в поєднанні із приголосними [д], [т] ця голосна у вимові із фонемою переднього ряду, високого ступеня піднесення наближається до фонемі середнього ряду, високого ступеня піднесення і не має відповідника в українській мові.

Дані порівняльного опису голосних звуків української та арабської мови відображено в таблиці 2 (Василенко, 2008, с. 56).

Результати порівняння систем голосних дають змогу спрогнозувати можливі явища інтерференції в українській вимові арабських студентів. Вони свідчать про те, що арабські студенти можуть порушувати реалізацію українських фонем [и], [e], [o], сплутуючи їх із фонемами [i], [a], [y].

В українській мові варіанти голосних пов'язані, перш за все, з твердістю чи м'якістю сусідніх приголосних. У поєднанні з м'якими приголосними всі голосні, крім [и], більш передньої артикуляції. Тому можна зробити висновок, що варіант українського звука [a] у поєднанні з м'якими приголосними у вимові арабів буде переданий арабською фонемою [a] (середній ряд).

Таблиця 2 – Порівняльна класифікація коротких і довгих голосних фонем та їхніх варіантів арабської мови і голосних фонем української мови

Участь губ	Ряд			Ступінь піднесення
	передній	середній	задній	
Неогублена	I; Ī	I; Ī		високий
	i; и	–		
	a; ā (у поєднанні із сер.приголосним)			середній
	е			
		A; Ā	–	
Огублена		–	A	низький
			У; У	
			У	високий
			–	
			о	
			a; ā (у поєднанні з [y])	
		–	середній	
		–		
		–	низький	
		–		

Примітки:

1. Велика літера – основна арабська фонема, мала літера – варіант арабської фонем.
2. Верхній рядок – фонем арабської мови, нижній рядок – фонем української мови, прочерк – відсутність відповідної фонем.

Вимова арабами українських голосних [i], [e] поруч із м'якими приголосними значних розбіжностей не передбачає, а вимова українських голосних [y] та [o] між м'якими приголосними може викликати значні труднощі.

Ураховуючи вищесказане про подібності та відмінності арабського й українського вокалізму, ми можемо побудувати модель можливих порушень реалізації українських голосних при їхньому сприйнятті та відтворенні арабськими студентами (таблиця 3) (Василенко, 2008, с. 57).

Таблиця 3 – Модель можливих порушень реалізації українських голосних під час їхнього сприйняття та відтворення арабськими студентами

Українські голосні та їхні варіанти	Реалізація в українській вимові арабів	
	під час сприйняття	під час відтворення
[i] $\begin{cases} [i] \\ [ji] \end{cases}$	[I] [и]	[йI], [i] [I]
[и]	[e] [I], [и]	[I] [i]
[e] $\begin{cases} [e] \\ [je] \end{cases}$	[e] [a] [и]	[i], [йI] [a]
[a] $\begin{cases} [a] \\ [ja] \end{cases}$	[e] [a] [A]	[йa] [A]
[o]	[o] [Y]	[Y] [y] [a]
[y] $\begin{cases} [y] \\ [jy] \end{cases}$	[Y] [o]	[йY] [Y]

Примітка. Велика літера – основна арабська фонема, мала літера – варіант арабської фонем.

Приголосні. Система арабських приголосних налічує 28 фонем. В українській мові приголосних фонем 32, а звуків 45. Ураховуючи специфіку роботи з іноземними студентами, обмежимо кількість українських приголосних (м'які приголосні ми співвідносимо з окремими фонемами, а пом'якшені – як варіанти твердих приголосних фонем). Класифікація арабських приголосних звуків подана у таблиці 4, а українських – у таблиці 5.

Таблиця 4 – Класифікація приголосних звуків арабської мови

За місцем творення		губні		язикові					гортанні		
		Губно-губні	Губно-зубні	Міжзубні	Передньоязикові (прості)	Передньоязикові (емфатичні)	Бокові	Середньоязикові	Глибокозадньо-язикові	Глоткові	Надглоткові
Зімкнені	шумні	дзвінкі	б			д	د				'айн
		глухі				т	ت		к	ق	'хамза
	сонорні	м					н				
Щілинні	шумні	дзвінкі			з	ز	з		г		
		глухі		ф	с	س	с	ш		х	خ
	сонорні	й					л	й			
Зімкнено-щілинні африкат	шумні										
	дзвінкі							дж			
Дрижачі	сонорні							р			

В обох мовах приголосні розрізняються за *місцем творення*: губні (губно-губні, губно-зубні), язикові (передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові), гортанні; за *способом творення*: зімкнені, щілинні, зімкнено-щілинні, дрижачі; за *дзвінкістю – глухістю* (в арабській мові 6 пар: |д| – |т|, |д'| – |т'|, |з| – |с|, |з'| – |с'|, |з'| – |с'|, |г| – |х|, в українській – 16 пар: |б| – |п|, |б'| – |п'|, |д| – |т|, |д'| – |т'|, |з| – |с|, |з'| – |с'|, |дз| – |ц|, |дз'| – |ц'|, |ж| – |ш|, |ж'| – |ш'|, |дж| – |ч|, |дж'| – |ч'|, |г| – |х|, |г'| – |х'|, |г'| – |к'|, |г'| – |х'|, |г'| – |к'|, |г'| – |х'|).

Таблиця 5 – Українські приголосні звуки

За місцем творення		губні				язикові					ГЛОТКОВІ		
		Губно-губні		Губно-зубні		Передньоязикові		середньоязикові		Задньоязикові		ГЛОТКОВІ	
		ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК., ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК.	ТВ	ПО- М'ЯК.	ТВ	М'ЯК.
Зімкнені	шумні	дзвінкі	б	б'			д			д'	г		
		глухі	п	п'			т			т'	к	к'	
		сонорні	м	м'			н			н'			
Цілінні (фрикативні)	шумні	дзвінкі					з	з'			г	г'	
		глухі			ф	ф'	с	с'			х	х'	
	сонорні			в	в'					й			
Зімкнено-цілінні (африкат)	шумні	дзвінкі					дж	дж'					
							дз	дз'					
							ч	ч'					
							ц	ц'					
Дрижачі	сонорні						р	р'					

Примітки: 1. ' – позначення м'яких приголосних;
2. ' – позначення пом'якшених приголосних.

Однак в українській мові наявні такі корелятивні пари, які не відомі арабській мові. Це співвідношення за акустичним враженням між свистячими і шиплячими звуками: |с| – |ш|, |с'| – |ш'|, |з| – |ж|, |з'| – |ж'|, |ц| – |ч|, |ц'| – |ч'|, |дз| – |дж|, |дз'| – |дж'|; за додатковою артикуляцією спинки язика – протиставлення за твердістю – м'якістю: |д| – |д'|, |т| – |т'|, |н| – |н'|, |л| – |л'|, |з| – |з'|, |с| – |с'|, |ц| – |ц'|, |дз| – |дз'|, |р| – |р'|.

Передусім в арабській мові є фонemi, які зовсім не відомі українській мові: міжзубні [з], [с] і зазубні або емпатичні [д], [т], [з], [с], які становлять опозицію приголосним звукам [д], [т], [з], [с] за додатковою тембровою артикуляцією.

Проаналізувавши приголосні звуки української та арабської мов, ми виокремили три фонemi, які повністю збігаються в обох мовах: [г] (українська) та [х] (арабська) і [й] (українська) та [й] (арабська), [ў] (українська) і [ў] (арабська).

Решта звуків мають часткові відмінності або повністю відрізняються. 12 твердих фонем української мови [б], [м], [ф], [н], [л], [дж], [к], [ш], [з], [с], [д], [т] мають пом'якшені відповідники в арабській мові. 4 м'які фонemi української мови [д'], [т'], [н'], [л'] також мають пом'якшені відповідники в арабській мові.

В українській мові є приголосні звуки [р] і [р']. В арабській мові приголосний [р] завжди твердий.

Українські тверді фонemi [д], [т], [з], [с] відповідають арабським фонемам [д], [т], [з], [с], але, на відміну від фонем української мови, ці арабські фонemi мають додаткові характеристики – вони надривні та емфатичні (напружені).

8 фонем української мови [п], [в], [ц], [дз], [ж], [ч], [х], [г] немає в арабській мові, а 8 фонем арабської мови [х], [г], [к], [х], [с], [з], ['], ['] не мають українських відповідників (Василенко, 2008, с. 61-62).

Зупинимось більш детально на аналізі цих відмінностей.

Губні приголосні в арабській мові пред'явлені фонемами [б], [м], [ф], [ў]. Експериментальні дані Р. Кудмані показують, що “губо-губне зімкнення при вимові арабської фонemi [б] розмикається не так енергійно, як у російській мові, а значно слабше, тому що мускульне напруження при зімкненні губ теж незначне” (Кудмані, 1980, с. 6). Зімкнення може розмикатися повільніше, створюючи враження щільного звука, особливо в позиції після довгого голосного чи двох довгих голосних. Тому арабська фонема [б] може стати дуже близькою до української твердої [б] в позиції перед чи після глоткових (фарингальних) звуків ['] хамза чи [х], тому що напруга цих звуків переходить на сусідні склади. Арабські губні приголосні [б], [м], [ф] відрізняються від українських мовою артикуляцією. А саме, язик при вимові арабських губних зберігає свою нейтральну позицію на відміну від артикуляції відповідних українських приголосних, при якій спинка язика просовується до заднього піднебіння.

Арабська фонема [ў] відповідає українській фонемі [ў] в позиції на початку слова перед приголосним, у середині слова після голосного перед приголосним і в кінці слова (*вранці, правда, сказав*).

Передньоязикові подані в арабській мові приголосними [д], [д], [т], [т], [н], [дж], [з], [з], [с], [с], [з], [с], [ш], [л], [р]. Як уже зазначалось, [д], [т], [з], [с] відрізняються від українських фонем більшою напруженістю артикуляції.

Арабські фонemi [д], [т], [н], [з], [с] займають проміжне положення між м'якими та твердими українськими приголосними.

В арабській системі приголосних є дзвінка африката [дж]. Однак багато сучасних лінгвістів (Б. Гранде, Р. Аль-Кудмані) зазначають, що “вимова цієї африкати збереглася лише при стандартному читанні Корану, а в деяких варіантах сучасної арабської мови відбулася втрата зімкненого елемента африкати і приголосна фонема стала вимовлятися як передньоязикова щільна [ж'] (Гранде, 1998, с. 116).

Арабська мова має передньоязикові міжзубні фонemi [з], [с], яких немає в українській звуковій системі (аналогічні звуки є в англійській мові). Як каже Б. Гранде, «ці звуки наявні лише в старій арабській мові, але не в діалектах. У сучасних арабських діалектах цим звукам відповідають зімкнені [д], [т], а в деяких словах – свистячі щільні [з], [с]» (Гранде, 1998, с. 117).

В арабській мові немає твердих щільних шиплячих фонем [ж] і [ш]. Є лише приголосні [дж'] і [ш'], які характеризуються високим тембром і

сприймаються в українській мові як пом'якшені, оскільки місце їхнього утворення знаходиться глибше від інших арабських передньоязикових.

Такі подібності та відмінності основних приголосних фонем і їх алофонів української та арабської мов (Василенко, 2008, с. 64).

Оскільки цілому ряду українських приголосних немає відповідників у арабській мові, можна припустити, що в українській вимові арабів, перш за все, будуть порушення диференційних ознак українських приголосних фонем. Разом з цим порушення виявляться не лише при відтворенні подібних фонем, а і при відтворенні нових, зовсім не відомих арабській мові. Виявлені нами подібності та відмінності арабських та українських приголосних дають змогу побудувати модель порушень українських приголосних у вимові арабів на основі лінгвістичного прогнозування (Таблиця 6).

Таблиця 6 – Модель можливих порушень реалізації українських приголосних під час їхнього сприйняття та відтворення арабськими студентами

Деякі порушення у вимові арабів будуть виявлятися особливо яскраво. Так, наприклад, під час реалізації українських губних арабський пом'якшений зімкнений приголосний [б'] замінить 2 українські приголосні [б], [п] та їхні варіанти – пом'якшені [б'] і [п']. Арабський пом'якшений щілинний [ф'] замінить українські тверді [в], [ф] та їхні пом'якшені варіанти.

На вимову українських зімкнених [д], [т] і [д'], [т'] будуть впливати наявні в арабській мові [д], [т]; українські щілинні [з],[с] будуть зазнавати впливу арабських [з], [с] та [з], [с].

Прогноз порушень вимови українських приголосних, яких немає в арабській мові, здається складним. Можна лише припустити, що на місці африкат [ч], [ц] з'являться сполуки [тш] та [тс], фонему [дз] замінить фонема [дж], а фонему [ш] – фонема [ж] (Василенко, 2008, с. 66).

У всіх випадках порушення артикуляції українських африкат приведе до їх сплутування. Складені у таблицях 1.2, 1.6 моделі порушень реалізації українських фонем у вимові арабських носіїв не є абсолютними, оскільки такі порушення можуть мати місце лише на початковій стадії оволодіння українською мовою. У процесі навчання частину труднощів засвоєння звукової системи можна буде подолати, а інші орфоепічні невідповідності з різних причин (недосконала методика, індивідуальні особливості засвоєння) можуть закріпитися й стати стійкими.

Висновки. Компаративний аналіз фонемної системи української й арабської мов дає підстави стверджувати, що засвоєння орфоепії іноземної вимови ґрунтується на певному рівні розвитку вимови фонем рідної мови. Опора на рідну мову дає як позитивні результати, так і негативні, тому перенесення певних навичок з рідної мови ми розглядаємо як об'єктивну реальність. Умовно всі навички можна поділити на 3 групи:

- навички вимови рідної мови, які повинні бути перенесені на новий мовленнєвий матеріал і актуалізовані;
- навички, які були раніше сформовані в стихії рідної мови і при оволодінні іншою вимовою повинні бути відкориговані;
- навички, яких немає в рідній мові і повинні бути наново сформовані.

Вирішення методичних завдань навчання вимови ґрунтується на усвідомленому засвоєнні нових артикуляційних рухів, способів поєднання звуків, ритмічному та інтонаційному оформленні слів, фраз, текстів через порівняння з аналогічними явищами рідної мови.

Бібліографія

- Аль–Кудмани Р. (1980). Сопоставление консонантных систем русского и арабского языков в целях прогнозирования явлений интерференции в русской речи арабов. *Автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.00*. Москва.
- Ванрайх У. (1979). Языковые контакты. Киев: Вища школа.
- Василенко Н.В. (2008). Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови у арабськомовних студентів. *Дис... канд. пед. наук: 13.00.02*. Київ.
- Гранде Б.М. (1998). Введение в сравнительное изучение семитских языков. Москва: Восточная литература.
- Ковалёв А.А. (2000). Учебник арабского языка. Москва: Восточная литература.
- Костомаров В.Г. (1979). Методика как наука. Статья вторая: методическая проблема двуязычия. *Русский язык за рубежом*, 6, 67–73.
- Любимова Н.А. (1985). Фонетическая интерференция. Ленинград.: ЛГУ.
- Реформатский А.А. (1962). О сопоставительном методе. *Русский язык в национальной школе*, 5, 23–24.

- Совсун Г.В. (1990). Арабский акцент в русском языке на уровне звукоупотребления. *Вопросы обучения русскому произношению студенто-иностранцев*, 3–12.
- Тамам Хасан (1979). Пошуки в арабській мові. Каїр: Аль-Жадіда.
- Халидов Б.Э. (1965). Учебник арабского языка. Ташкент: Учитель.
- Хауген Э. (1972). Проблемы двуязычного описания. *Новое в лингвистике*, 8, 277–289.

References

- Al Kudmani R. (1980). Comparison of consonant systems of Russian and Arabic languages for the purpose of forecasting the phenomena of interference in the Russian speech of the Arabs. Author's abstract. dis Cand. filol Sciences: 10.02.00. Moscow.
- Vanraich U. (1979). Language contacts. Kiev: Higher school.
- Vasilenko N.V. (2008). Formation of orphoetic skills and skills in the Ukrainian language in Arabic-speaking students. Dis ... Cand. ped Sciences: 13.00.02. Kiev.
- Grande B.M. (1998). Introduction to Comparative Study of Semitic Languages Moscow: Eastern Literature.
- Kovalyov A.A (2000). Arabic language tutorial. Moscow: Oriental literature.
- Kostomarov V.G. (1979). Methodology as a science. Article two: Methodological problem of bilingualism. *Russian language abroad*, 6, 67–73.
- Lyubimova N.A. (1985). Phonetic interference. Leningrad: LSU.
- Reformatsky A.A (1962). About the comparative method. *Russian language at the national school*, 5, 23–24.
- Sovsun G.V. (1990). Arabic accent in the Russian language at the level of sound consumption. *Issues of instruction in the Russian pronunciation of foreign students*, 3–12.
- Tammam Hassan (1979). Searches in the Arabic language. Kair: Al-Jadida.
- Khalidov B.E. (1965). Arabic textbook. Tashkent: Teacher.
- Haugen E. (1972). Problems of bilingual description. *New in linguistics*, 8, 277–289.

Резюме

Василенко Ніна

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОНЕМНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АРАБСЬКОЇ МОВ

Постановка проблеми. Під час вивчення української мови студентами інших національностей спрацьовує механізм міжмовної фонетичної інтерференції, яка впливає на якість фонетичного оформлення вимови нерідною (українською) мовою. Оскільки оволодіння фонетичною базою української мови і, як результат, правильна вимова залежать від міри міжмовної фонетичної інтерференції, виникає необхідність національної орієнтації навчання української вимови як засобу його індивідуалізації та підвищення ефективності, адже у кожному конкретному випадку взаємодія рідної та української мов має специфічний індивідуальний характер.

Мета дослідження. Компаративний аналіз фонемної системи української та арабської мов з метою прогнозування можливих порушень української орфоєпії арабськими студентами.

Методи дослідження. Науково-методичний аналіз і синтез, ретроспективно-історичний аналіз наукової та науково-методичної літератури, зіставний аналіз фонетичних та орфоєпічних явищ української й арабської мов.

Основні результати дослідження. Компаративний аналіз фонемної системи української й арабської мов дає підстави стверджувати, що засвоєння орфоєпії

іноземної вимови базується на певному рівні розвитку вимови фонем рідної мови. Опора на рідну мову дає як позитивні результати, так і негативні, тому перенесення певних навичок з рідної мови ми розглядаємо як об'єктивну реальність. Умовно всі навички можна поділити на 3 групи:

- навички вимови рідної мови, які повинні бути перенесені на новий мовленнєвий матеріал і актуалізовані;
- навички, які були раніше сформовані у стихії рідної мови і при оволодінні іншою вимовою повинні бути відкориговані;
- навички, які відсутні в рідній мові і повинні бути наново сформовані.

Висновки. Вирішення методичних завдань навчання вимови базується на усвідомленому засвоєнні нових артикуляційних рухів, способів поєднання звуків, ритмічному та інтонаційному оформленні слів, фраз, текстів шляхом порівняння з аналогічними явищами рідної мови.

Ключові слова: фонетична інтерференція, фонетичні порушення, голосні фонемі, приголосні фонемі.

Abstract

Vasylenko Nina

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE UKRAINIAN AND ARABIC PHONEMIC SYSTEMS

Background During the study of the Ukrainian language by students of other nationalities, the mechanism of interlingual phonetic interference works, which affects the quality of the phonetic expression of the pronunciation in the non-native (Ukrainian) language. Since the acquisition of the phonetic base of the Ukrainian language and, as a result, the correct pronunciation depend on the degree of interlingual phonetic interference, there is a need for the national orientation of teaching Ukrainian pronunciation as a means of its individualization and increasing efficiency, because in each case the interaction of the native and Ukrainian languages has a specific individual character.

Purpose. A comparative analysis of the phonemic system of the Ukrainian and Arabic languages in order to predict possible violations of Ukrainian Orthophysics by Arab students.

Methods: scientific-methodical analysis and synthesis, retrospective-historical analysis of scientific and scientific-methodical literature, comparative analysis of phonetic and orthoetic phenomena of Ukrainian and Arabic languages.

Results. A comparative analysis of the phonemic system of the Ukrainian and Arabic languages suggests that the assimilation of the orthoepy of the foreign pronunciation is based on a certain level of development of pronunciation of the phonemes of the native language. Reliance on the mother tongue gives both positive results and negative ones, so we regard the transfer of certain skills from the mother tongue to an objective reality. Conditionally all skills can be divided into 3 groups:

- skills of pronunciation of the native language, which should be transferred to the new speech material and updated;
- skills that were previously formed in the element of the native language and when mastered by another pronunciation should be corrected;
- skills that are absent in the native language and must be re-formed.

Discussion. The solution of the methodological tasks of teaching the pronunciation is based on a conscious assimilation of new articulation movements, methods of combining sounds, rhythmic and intonational formulation of words, phrases, texts by comparison with similar phenomena of the native language.

Keywords: phonetic interference, phonetic disturbances, loud phonemes, consonant phonemes.

Відомості про автора

Василенко Ніна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна, e-mail: vasniklenko@gmail.com

Vasilenko Nina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and General Linguistics, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine, e-mail: vasniklenko@gmail.com

ORCID 0000-0001-7858-9503

Надійшла до редакції 09 квітня 2019 року
Прийнято до друку 25 квітня 2019 року